

שלושת האפשרויות שלך: אהבה יראה שמחה

אבי טאוב

למה אין פילוסופיה יהודית?

אחד הקובלנות הקבועות על הפילוסופיה של היהדות, כמו כל תיאולוגיה, נסובות על חוסר העקביות שלה. אנו נתקלים בחוסר עקביות הקיים בין הוגים שונים ומנוגדים, ולעתים גם ממשיכים, בתוך מחשבת ישראל. לכל רעיון או מגמה אפשר למצוא מקור לציטוט. כמעט ואין דבר שאי אפשר להביא לו פסקה מתוך כתבי הרב קוק. למיטיבי לכת - גם בכתבי רבי נחמן או הרמב"ם. מחשבת ישראל איננה קוהרנטית באותה רמה של חומרה המאפיינת את אחותה - הפילוסופיה המערבית.

אמנם בתוך העבודה היסודית של השכליות, יש בקשה לנאמנות לעקרונות הפתיחה של הפילוסופיה שלה. אך עמוקה ממנה בקשת הנאמנות לתוצאות אותם היא מבקשת למצוא. המגמתיות היא עוצמתית וחזקה מן העקביות. המאמין המתפלסף מציב לו יעד מבוקש סמוי. כל המאמצים האינטלקטואליים יוקדשו בכדי לאמת, גם מבחינה שכלית, את האמונה הנובעת מעמקי נשמתו.

ניתן למצוא בחשיבה הדתית סתירות לרוב ותירוצים מנוגדים. עד כדי כך השתרש הדבר, שנדמה כי עיקר ה'גישמק' של העיון בתורה כלשהי הוא זיהוי הסתירות שבה - הסתירות של מורה נבוכים, הסתירות של ליקוטי מוהר"ן, כמו גם הסתירות של האר"י. אולם, כשמביטים בתופעה בעין טובה אפשר למצוא בה חכמה רבה

והנאה לא מבוטלת. מחשבה שנושאת 'שני הפכים בנושא אחד' היא איננה עקבית אך גם לא קבועה ודוגמטית. היא משתנה בהתאם לנסיבות, וכשהיא מצליחה היא זורמת עם החיים ולא דוחקת אותם לתבניותיה. זו תורה 'ללכת איתה' כדברי מוהר"ן מברסלב, בעליות ומורדות.

אז מה דעת אלוהים

אנסה להראות שלושה היבטים שונים של 'דעת אלוהים', או 'תפיסות אלוהות' שעולות מתוך ספר הכוזרי. באומרי 'תפיסת אלוהות' כוונתי לתשובה לשאלה 'מה אני חושב כשאני חושב על אלוהי? אל מי או אל מה אני מתפלל ועובד?'. זו שאלה אישית ופולשנית יש בה יומרנות וריח דק של גאווה. מה שאבקש להראות הוא שהכוזרי 'יודע להחליף' בין כמה וכמה צורות של תפיסת אלוהים. התפיסות הללו מתקיימות זו לצד זו, למרות שבפשטות כל אחת מהן סותרת את רעותה. את עובד האלוה לא ישברו ייסורים, גם לא ייסורים רוחניים של סתירות וספקות. הוא עובד את אלוהיו, באהבה, יראה ושמחה, והחזיונות אותם הוא רואה לנגד עיניו מתחלפים לו. הנשמה עצמה עמוקה לאין חקר, וההבעות הפנימיות של האמונה שלה מתענפות לכיוונים שונים. גם אני, כמו ריה"ל, לא אתמקד בסתירות אלא במציאת היתרון והחן של כל אחת מהן. בסיומה של כל תפיסה אנסה לראות את ההשלכה שלה על 'המעשה הרצוי'. 'כיצד משהו בעבודת ה' שלנו משתנה (לטובה), אני מקווה) מתוך ההכרה הזו?'.
 .

אמונתי הפרקטיקולרית ואמונתך האוניברסאלית

כל מי שידו משמשה אי פעם בספר הכוזרי ותר במחשבתו אחר השאלה - 'מהי דעת האלוהים של ספר הכוזרי?', מיד נזכר במענה הפתיחה החגיגי של החבר למלך כוזר, כשהוא נשאל לאמונתו:

"אני מאמין באלוהי אברהם, יצחק ויעקב, אשר הוציא את בני ישראל באותות ובמופתים ממצרים וכלכלם במדבר והנחילם את ארץ כנען"³⁵¹.

יש בהצגה זו אלמנט מתנשא ועל כן היא מקוממת את מלך כוזר. בניסוחו הקולע של פרופסור אליעזר שבייד:

"אמונתי שלי, הפרקטיקולרית, מעמידה אותך ואת אמונתך האוניברסלית, מן הצד"³⁵².

זו גאוות היחידה היהודית הבסיסית, אותה מצהיר כל יהודי בכל בוקר, בתפילת שחרית:

"אחרי זה יסדר לו החסיד את העיקרים אשר בהם תשלם האמונה היהודית, והם: ההודאה בריבונות האלוה ית' ובקדמותו, בהשגחה שהשגיה על ה'אבות' ובהיותו נותן התורה - וכראיה על כל אלה יזכיר בחתימת הברכה את 'יציאת מצרים'... אדם המודה בכל אלה מתוך הכרה גמורה הוא **ישראל**

³⁵¹ מאמר א, יא.

³⁵² שבייד, בתוך הפילוסופים הגדולים שלנו, הוצאת ידיעות אחרונות.

אמיתי, ומותר לו לצפות להרבקות בעניין האלוהי, הרבק רק בבני ישראל מבין כל האומות. איש כזה ראוי לעמוד בתפילה לפני ה'שכינה', הוא ישאל ויענה"³⁵³.

גאוות היחידה המובחרת, השיוך המתמיד למסורת האבות וליציאת מצרים היא השמחה הפשוטה של היהודי. הוא מאמין שה' בחר בנו לעם סגולה. זו 'הוכחה שאחריה אין צורך לא בראיה ולא במופת'³⁵⁴. הוכחה זו נשענת על עובדה היסטורית אובייקטיבית. היא מתקפת את האמונה מעיקרה, ובכל יום ויום מחדש. אולם מחשבה זו אינה מאפשרת לנו דיון רחב מדי בהקשר שבו נבקש לדון. המחשבה על ה' כמי שהוציא ממצרים היא מחשבה על מאורע שהיה. מאורע הוא 'תואר פעולה'. אני חושב על משהו שקרה בעולם, שקרה גם לי, מאת ה', ולא על ה' ועל יחסו לעולם או אלי. גם הניסים, עם כל גדלותם המרהיבה והמהממת, אינם אלא תארי פעולה. מה שאני מבקש לדון בו הוא היחס בין האלוהות לבין העולם. אני שואל: 'על מה עלי לחשוב כשאני לומד, מתפלל או מקיים מצוות?' ההכרה ביציאת מצרים היא כמובן הקדמה נהדרת לתפילה, אבל יש בה שייכות פשוטה וזיקה נוסטלגית, עממית ומשפחתית בלבד. מה המקום בו השמים והארץ נושקים זה לזה? לא די בהישענות על עובדה היסטורית, בלתי ניתנת לערעור ככל שתהיה. נמשיך לבקש צורה של הכרה ושל יחס בהווה.

---

³⁵³ מאמר ג, יז.

³⁵⁴ מאמר א, טו.

השכל לא מצליח לתפוס? זרוק אותו!

כנהוג, כל דיון בנושא שלנו נפתח באזהרה עתיקת-היומין: שלילת התארים. היחס הראשון - שאין יחס. ריה"ל מזהה בין התואר 'קדוש' לתארי השלילה של הפילוסופים:

"השם 'קדוש' הוא כינוי הרומז על היות האלוה נישא ומרומם מהידבק בו תואר מתארי הנבראים, ואם אמנם נקרא האלוה בתארים - אין זה כי אם על דרך ההשאלה"³⁵⁵.

בברכת 'אתה קדוש' שבתפילת שמונה עשרה, החסיד "מכווין לכל תארי הרוממות והקדושה בהם תיארו הפילוסופים את האלוה"³⁵⁶. 'אנוכי ה' א-לוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים' - הוא הבעת האמונה של החבר ושל היהודי. מיד לאחר מכן "באו בשנייה האיטור לעבוד אלוהים אחרים ואיטור השיתוף, אבל גם האזהרה מלדמות דבר לאלוה בעשותנו פסל ותמונה, זאת אומרת: ההרחקה מן ההגשמה בכלל"³⁵⁷.

הניסוחים של ריה"ל במקומות שהוא מדבר על השלילה מפליאים, ומרמזים על ההתפתלות המכוונת שיש בהם. ריה"ל כותב שהתארים האלוהיים 'חי', 'אחד', 'ראשון' ו'אחרון':

³⁵⁵ מאמר ד, ג.

³⁵⁶ מאמר ג, יז.

³⁵⁷ מאמר א, פט.

"לא יתואר בהם האלוה כי אם למען ישולל ממנו הפכם, לא כדי ליחסם לו בהוראה השכיחה אצלנו... אם ישאלנו השואל: העצם האלוהי מה הוא - מאיר או אפל? נענה על דרך ההעברה: מאיר! מיראתנו פן יתפס השואל לסברה כי כל שאינו אור הוא חושך. אולם על צד האמת היה עלינו לענות: רק בגופים יחולו האור והחושך, אבל העצם האלוהי אינו גוף, ולכן אין לתארו בתואר האור והחושך, כי אם על דרך הדימוי, או כדי לשלול ממנו תואר הנחשב אצלנו לחסרון"³⁵⁸.

כך גם בנוגע לתואר 'האלוה חי' -

"אנחנו איננו רואים חיים כי אם במקום שיש בו תחושה ותנועה, והאלוה מרומם מעל אלה"³⁵⁹.

אולם, בנשימה אחת, אומר ריה"ל גם את ההיפך -

"אם יאמר עליו: "חי ולא בחיים כחיינו אנו" - זאת היא באמת כוונתנו בזה"³⁶⁰.

וכן גם בנוגע לתואר 'מאיר' -

"ה'כבוד' ניצוץ אור אלוהי הוא, הפועל על עם האלוה בארץ האלוה"³⁶¹.

---

³⁵⁸ מאמר ב, ב.

³⁵⁹ ש.ס.

³⁶⁰ ש.ס.

מהי ההשלכה של התפיסה הזו על 'המעשה הרצוי'?

השלילה של התארים נובעת משלילה של השגה. כשעושים 'מעשה רצוי' מתוך הכרה כזו יש להתאמץ להשליך את השכל הצידה:

"כי אין כל יחס בין שכלנו לעניין האלוהי, וראוי הדבר כי לא נתשרדל כלל למצוא סיבה לנשגבות האלה [טעמי מצוות] ולכל הדומה להן"³⁶².

"לא [...] יזכר העניין האלוהי, כי אם בכוונתו התמימות לעבוד את האלוה, ועל אלה מורים רק מעשים הקשים על האדם לפי טבעם, ועם זאת יעשם עובד האלוה משלנו בתכלית התשוקה והחיבה"³⁶³.

רק מעשים הקשים על השכל וכופים על האדם הרציונאלי פעילות חסרת מובן חושפים את הכוונות התמימות לעבוד את האלוה. ויתרה מזו, בזריקת השכל יתרון בולט ברמת איכות החיים:

"התורה האלוהית לא העבירتنا בסיגופים"³⁶⁴.

"כי כל הרוצה להגיע להודו - קל הדבר מאד עליו, אם רק ידבק בעבודת המלך ויכבד את ציריו המוליכים אותו אל המלך"³⁶⁵.

---

³⁶¹ שם, מח.

³⁶² מאמר ב, ס.

³⁶³ שם סי' נו.

³⁶⁴ מאמר ב, נ.

המעשה הרצוי, בלי התחכמות יתרה, הוא הרצוי. פשוט עושים אותו וזהו.

“אל תתפלא אפוא בראותך השתדלותם [של הקראים, ש”כל השתדלותם היא בדרך ההתחכמות וההשענות על הסברה”] כי רבה, ואל תתאכזב בראותך רשלנות אנשי הקבלה - רצוני לומר: הרבניים - כי אלה [-הקראים] מבקשים מבצרים להתבצר בהם, והללו נחים להם על ערשותם בעיר מבוצרה מקדם קדמתה”³⁶⁶.

כששוללים את היחס לא-לוה ומוותרים על ההתחכמות, אפשר לעבוד מתוך תמימות, להתמקד במעשה. זה קשה לשכל - לוותר על מעמדו המכובד, אך קל ביותר ליישום בפועל. כך אומר החבר בפרידה מן המלך, לפני שהוא עולה לארץ ישראל:

“אין אני מבקש כי אם את החירות מן השעבוד לרבים... למצוא חן בעיניהם, אילו השתדלתי בזה כל ימי חיי לא הייתי מגיע לכך... מבקש אני את השעבוד לאחד, אשר בטורח מעט, אפשר למצוא חן בעיניו”³⁶⁷.

כחוליית מעבר לתפיסה הבאה ניזכר לרגע בהתגלות ה' למשה במעמד הסנה. לפי ריה"ל, בכל 'שם קדוש' שנזכר באותו מעמד נורא הייתה מקופלת תפיסה מיוחדת של דעת אלוהים:

³⁶⁵ מאמר א, קט.

³⁶⁶ מאמר ג, לז.

³⁶⁷ מאמר ה, כה.

”שם ‘אהיה’ [...] המכוון בו למנוע את המחשבה מלחשוב על מהות העצם, שידיעתה מן הנמנעות. ומפני זה, כששאל משה את האלוה לשמו, באומרו: “אמרו לי: מה שמו?” - השיבו: “מה צורך יש להם לדרוש במה שאי אפשר להשיגו?”³⁶⁸.

מהו אפוא ‘אהיה אשר אהיה’? על כך, בשלב הבא.

חטא העגל, דמיון מודרך וקרבת אלוהים אינטימית

את נאומו מלא ההתלהבות של החבר על דבר הסגולה האלוהית, קוטע המלך, בקושיה צינית על חטא העגל. הכוונה המרומזת היא כנראה התמודדות עם חוגים נוצריים שרואים בחטא העגל עוד הוכחה ניצחת לכישלון היהדות.

הטקטיקה הרטורית של ההתגוננות שמציג ריה"ל היא לעמעם את מרכזיותו של חטא העגל. אין זה ‘חטא מכונן’ אלא חטא ככל החטאים:

”כל חטא העגל לא היה אפוא יציאה מעבודת אל מוציאם ממצרים, כי אם עבירה על אחת ממצוותיו”³⁶⁹.

אולם, בקריאה זהירה יותר, ניתן לראות כי עצם המבוקש של העגל - גנוזה בו משאלת לב עמוקה ביותר, שמשליכה ישירות על הסוגיה שלנו:

³⁶⁸ מאמר ד, ג.

³⁶⁹ מאמר א, צו.

"הם ביקשו רק כי יהיה איתם תמיד נעבד מוחש, אליו יוכלו לרמוז מדי ספרם את נפלאות אלוהיהם - כאשר עשו זאת לימים אותם המאמינים אשר בראותם את הארון אשר עשה משה ע"ה קראו: הנה האלוה! - וכמו שאנו עושים כיום ברמוזנו לשמים ולכל דבר שנתאמת אצלנו כי תנועתו אינה כי אם ברצון האלוה בלבד, לא במקרה, ולא ברצון אדם, ולא בכח מכוחות הטבע"³⁷⁰.

הבקשה לרמוז ולכוון אל נקודה מסוימת היא עמוקה ביותר. באופן מדהים הדברים תואמים להפליא את הדייונים הארוכים של ריה"ל על 'שם אדנות'. הפרשנות הקלאסית נוטה להצביע על ההבדל בחשיבה של ריה"ל שבין שם א-לוהים לשם הוי', ובין אלוהי אריסטו לאלוהי אברהם. אולם לעניות דעתי, השם החשוב ביותר הוא שם אדנות. ולו רק מן הסיבה הפשוטה והכמותית, שעליו מקדיש ריה"ל את ההתייחסות הארוכה ביותר. רוב השמות הקדושים האחרים, מבחינה לשונית, יהיה נכון להגדיר אותם כ'שם עצם'. הגדרה - או שלילת ההגדרה - של הא-לוה מצד עצמו. שם אדנות הוא תואר יחס או יותר מזה - קריאת פנייה והתייחסות. ומכאן הקושי הגדול:

"נרה הדבר כאילו פונים בו אל עצם מסוים - אם כי, על צד האמת, נעלה הוא האלוה משיוכלו לפנות אליו - כי הפנייה תתכן רק בכיוון מיוחד [...] כי העניין מופרך מאד: איך יתכן לרמוז אל מקומו של מי שאין לו מקום, ועם זאת יאמן כי הנרמוז הוא הסיבה הראשונה?!"³⁷¹.

---

³⁷⁰ שם.

³⁷¹ מאמר ד, ג.

זהו הקושי של חטא העגל. שום התייסרות פילוסופית או הרחקה מונותאיסטית לא תרפא את הצורך הבסיסי לקרבה, לאינטימיות. למשהו שאפשר לרמוז אליו, לפנות אליו, להתייחס אליו ולהתייחד עמו.

יהיה זה אמיתי, אם כי נראה נועז, לומר כי המקבילה מצדו של הקדוש ברוך הוא לשם אדנות הוא לא פחות מאשר הם הגבוה והנדיר 'אהיה אשר אהיה':

"אהיה", ופרושו: "אשר אהיה", זאת אומרת: אני הוא הנמצא, ואני הוא שאמצא לכם בכל עת אשר תדרושני! - אשר על כן אל יבקשו ראייה חזקה מזו שאני נמצא עמהם"³⁷².

הפתרון שמציע הכוזרי הוא:

"לפנות בשם זה [ז.א. שם אדנות] רק אל דברים הנפעלים מאת האלוה ומשמשים לפניו בלא אמצעי [...] כן ירמו בדברנו על האלוה אל השמים, בהיותם כלי המשמש לרצון האלוה ית' לבדו, בלי סיבות אחרות מתווכות ביניהם [...]"

ברומה לזה היו פונים אל 'עמוד האש ועמוד הענן' ומשתחוים נכחם ואומרים כי שם האלוהים, הואיל ואותם העמודים מונהגים היו בלא סיבה מתווכת בינם ובין רצון האלוה [...]"

---

³⁷² שם.

בדרך זו רומזים גם אל הנביאים ואל החכמים החסידים, על היותם ככלים, הראשונים לרצון האלוהי, המונהגים ברצונו לבד ואינם עוברים על דבר ממצוותיו".

אפשר לפנות נוכח פני ה' אל מול איתני הטבע, או במקומות בהם יד ה' מורגשת ללא עוררין, כמו בקרבה לצדיקים ולחסידים. אבל זה לא רק צורך, אלא גם ערך - עמידה בתפילה נוכח פני ה'. כמעט כמו שאנו מוצאים בכתבי האדמו"ר מפיאסצנה. ניסיון לטשטש את האלמנטים הללו בספר הכוזרי מחמיץ נקודה חשובה - שהיא צורך הגשמת הדמיונות הנבואיים.

"מה שאנו רואים מן הניסיון הוא כי הנפש האנושית מפחדת יותר בנוכחותם של מוחשים מפחידים מאשר תפחד כשמספרים לה עליהם - כשם שהיא חושקת בדמות היפה, הנוכחת, הנראית, יותר משתחשוק בה אם יספרו לה עליה"³⁷³.

הדימוי של הקרבה והנוכחות החזקה, הוא צורך עמוק ביותר. עד כדי כך אמורים הדברים, שיתרונה של הנבואה היא בהיותה נותנת אובייקטים דמיוניים חריגים שאפשר להצביע עליהם ודרכם אל המעבר:

"כל זה מתברר לנביא פתאום, ברגע שהוא רואה את הצורה שנבראה למענו בכל עצמה וזהרה, ואת כל האותות והכלים המורים על היכולת: היד הנטויה והחרב השלופה, והאש, והרוח, והברקים והרעמים הנשמעים לדבר האלוהי, ושומע הוא את הדיבור היוצא מביניהם, הכולל אזהרות, והודעת מה שהיה ומה שיהיה, וכן יראה אנשים ומלאכים עומדים לפני האלוהי בהכנעה,

³⁷³ מאמר ד, ה.

מדעתם כי כל אשר להם - ממנו בא להם, וכי הוא המספק להם הכל ברוח לא יחסרם כל טוב, והוא מגביה השפל ומשפיל והגבוה, והוא הנותן יד לשבים בתשובה [...], והוא כועס וקוצף על הרשעים, והוא מקים ומוריד, ולפניו 'אלף אלפין ישמשוניה וגו' - את כל זה ואת הדומה לזה יראה נביא ברגע אחד, ואז עולות בנפשו היראה והאהבה, ומאז שוכנות הן בקרבה לכל ימי חייו, והוא מתהלך כל ימיו מתגעגע, משתוקק ומבקש כי יראה אליו המראה שנית ושלישית"³⁷⁴.

לכן, לפי דעתי, נוהה ההמון אחרי ספרי הנבואה ולא אחרי ספרי הפילוסופים. למרות הסגנון המשלי והדמיוני של הראשונים לעומת הסידור הנאה, המתוחכם וההגיוני של האחרונים. "כאילו נגלתה האמת לנפשות בני ההמונים מעין גילוי נבואי"³⁷⁵.

נאמנים לדרכינו, גם כאן נחפש אחר ההשלכה המעשית. 'המעשה הרצוי' הוא הדמיון המודרך שאנחנו רואים בתיאורו של החסיד:

"יראה עצמו תמיד כאילו השכינה עמו והמלאכים מתחברים אליו"

"לפי זה אין החסיד עושה מעשה, חושב מחשבה או מדבר דבר בלא שיאמין כי עין רואה אותה וצופה עליו וגומלת לו על הטוב ועל הרע ופוקדת עליו כל מעוות כדיבורו ובמעשהו, ולכן הוא הולך ויושב כירא וחרד, המתביש

³⁷⁴ מאמר ד, ה.

³⁷⁵ מאמר ד, סוף סי' יז.

לעיתים ממעשיו, כשם שהוא שמח ונהנה ובא להתרוממות הנפש בעשותו
את הטוב"³⁷⁶.

תזונה, עיכול ובריאות אלוהית

ראינו עד כה את תארי השלילה הפילוסופיים, שנוח לחוקרים מתחילים לזהות בהם את 'דעת אלוהים' של הראשונים, כחזות הכל. ראינו גם קרבה ואינטימיות, והצגה מקורית של הנבואה וההצבעה הדמיונית, שמזכירות את תנועת החסידות. התפיסה שנציג עתה, מופיעה במרומוז כמה וכמה פעמים והיא מרמזת על גישה של פאנאנתאיזם. עיקרה - שהחיים עצמם, הם שפע אלוהי. דבקות בה' היא הזרמה עזה של חיים בריאים.

אמנם, על פניו, החיים עצמם אינם אלוהות אלא ברכת אלוהים:

"עובד האלוה [...] אינו מואס בחיים, שהם אחת הטובות שהשפיע האלוה עליו והאלוה מזכירם כחסד [...] להיפך, אוהב הוא את העולם ואת אריכות הימים"³⁷⁷.

אך לאורך כל הספר יש שוב ושוב סימנים ורמזים לכך שיש בחיים הרבה יותר מזה.

---

³⁷⁶ מאמר ג, יא.

³⁷⁷ מאמר ג, א.

ראשית - במלאכת המשכן. פעולת הקורבנות שנראית לכסילים כמו האכלה של האלוהות אינה אלא שימור היחס הזה "עריכת הסדר הדרוש למען שכן המלך במקדש"³⁷⁸. ריה"ל מדמה את המשכן למערכת עיכול:

"בעיכול המזון בקבה ובכבד: אם העיכול עולה יפה, והצלול שבמזון נתקן בלב, והצלול שבצלול - ברוח החיים, מתקנים הלב והרוח והמוח על ידי המזון ההוא, וכן יתקנו גם כלי העיכול ושאר האברים על ידי רוחות החיים הזורמים אליהם מן העורקים, מן העצבים ומן הורידים".

האכילה היא בירור ארוך של חיים. האכילה נעשית באמצעות הידיים והרגליים, וכל החושים הפנימיים והחיצוניים הפועלים כדי להשיג את המזון. אלו מקבילים לכלי השרת - הכיור וכנו, מחתות, קערות וכו'. (יש גם כלים שמקבילים לכלים שדוחים את ההפרשות). 'הצלול שבלב' מקביל לאש הנגלית במזבח העולה אשר מכלה את חלקי השומן של הקורבנות. 'הצלול שבצלול' עולה ל'רוח החיים החם' המורגש בריאות, בגרון, אף, סרעפת - זה מה שמקביל לאש הדקה שבמזבח הזהב הפנימי - מזבח הקטורת. התהליך ממשיך, השראת החיים האלוהיים היא בשכל - קבלת הנפש המשכלת, היא הפועלת את ההנהגה. במשכן היא מקבילה למנורה המרמזת על שפע החכמה האלוהית, והשולחן על השפע החומרי. שיאו של התהליך - הלב: הארון והכרובים. משם נשמע קול הנבואה למשה.

הלב הפועם במשכן האלוהי, עומד במרכזה של 'האומה החיה'³⁷⁹, והוא אינו דמות של פסל וחקיקוי. הוא חש ורגיש לכל.

³⁷⁸ מאמר ב, כו.

"כי ישראל באומות הם בבחינת הלב באברים, שהוא כבד חלאים מכולם ורב בריאות מכולם".³⁸⁰

"הלב, לפי זוך הרגשתו, הבאה בסיבת צלילות דמו וריבוי האוויר שבו, מרגיש בדבר הקל ביותר שיפגע בו ודוחהו מעליו כל זמן שנשארת בו היכולת לכך, וכל אבר אחר אין הרגשתו כהרגשת הלב, ולכן תתעכב בו הלחה עד התהוות בו החלאים"³⁸¹.

הרגישות הזו גורמת למה שניתן לכנות 'רגישות חולנית', אך גם לאיכויות בריאות נדירות:

"רבים המכאובים הפוגעים בלב חליפות בכל עת, הלא הם: הדאגות והיגונות, והנטירה, והאהבה והשנאה, והפחדים"³⁸².

"ולכן אמר האלוה: "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה, על כן אפקוד עליכם את כל עוונותיהם - זה אשר לחלאים, ואשר לבריאות, הלא אמרו חכמינו: "מוחל עוונות עמו, מעביר ראשון ראשון"- זאת אומרת: אין האלוה נותן את עוונותינו כי יצטרפו כולם יחד ויביאנו לאבדן גמור"³⁸³.

---

³⁷⁹ מאמר ב, לב.

³⁸⁰ שם סי' לו.

³⁸¹ שם סי' מא.

³⁸² שם סי' לח.

³⁸³ שם סי' מד.

השכינה היא רוח החיים באומה, האומה היא הלב של האנושות, והאנושות היא הלב של העולם. דרך המשכן זורמים החיים האלוהיים לעולם כולו.

המעשה הרצוי לפי התפיסה הזו קשור לדימוי של המצוות כמשלוח הנמסר ממלך הודו: "סמי תרופות המרפאים אותך מכל מדויך ושומרים על בריאותך, וסמי מוות לאויבך ולכל הלוחמים בך"³⁸⁴. החורג מן המעשה הרצוי הוא 'הסכל שבאוצר התרופות'³⁸⁵. המעשה הרצוי הוא כמו חוק טבעי, טוב לגוף ולנפש, ליחיד ולחברה. האלוה הוא "שופט צדיק"³⁸⁶. מכאן, ל'צידוק הדין'. בכדי ליישב את הנפש ולבצר לה "מן ומחסה מן הפגעים והצרות המתרחשים בעולם הזה"³⁸⁷, יש להקדים ולהתכונן בצידוק הדין: "אם יחשוב אדם בבריאת האברים ותועלתם וביחסם אל מזגי הרוחות, ימצא בהם איזון צודק וסדר מחוכם, שלא ישאירו בליבו ספק כל שהוא בצדקן של הבורא"³⁸⁸. כך גם החכמה שבמצוות - "כל זה נקבע במצוות האלוה, ואינו המצאת שכל האדם ולא מעשה התחכמות. כי לא יוכל לאדם לשער כל זה על סדרו ועל כל יחסיו בלי אשר יירא פן תארע בזה תקלה"³⁸⁹. התפיסה הרפואית, הכמו-מדעית של המצוות משייכת אותם למציאות האונטולוגית. העולם הוא שפע חיים אלוהיים. המעשה הרצוי מסדר אותם היטב, מתקן אותם, מעצים אותם ומופיע בהם את שורשם המקורי.

---

³⁸⁴ מאמר א, כא.

³⁸⁵ מאמר א, כא.

³⁸⁶ מאמר ב, ב; וכן בסימן ד.

³⁸⁷ מאמר ג, יא.

³⁸⁸ שם, סי' יא.

³⁸⁹ מאמר ב, נו.

חתימה

על שלוש ההכרות הללו אפשר לחזור במאפיינים הקבועים של עבודת השם הישראלית שמציג ריה"ל בכמה וכמה מקומות - אהבה, יראה ושמחה:

- א. השלילה השכלית - יראה
- ב. האינטימיות הפרסונאלית - אהבה
- ג. התענגות החיים בכל לב ונפש, מתוך ההכרה הא-קוסמיסטית - שמחה.